

Atlikėjų teisės Europos Sąjungos teisėje: Esama situacija ir galimos tobulinimo kryptys

Apie AEPO-ARTIS

AEPO-ARTIS vienija 27 atlikėjų teisių kolektyvinio administravimo organizacijas, veikiančias 21 Europos šalyje ir atstovauja jas Europos Sąjungos mastu. Tai nepelno siekianti organizacija.

Pagrindiniai AEPO-ARTIS tikslai yra vystyti ir užtikrinti platesnį atlikėjų teisių kolektyvinio administravimo pripažinimą, Europos Sąjungos mastu stiprinti bendradarbiavimą tarp besirūpinančių ir tobulinančių atlikėjų teisių apsaugą organizacijų, konkrečiai per tarptautinę ir Bendrijos teisinę bazę.

AEPO-ARTIS nariais yra:

Austrija: LSG
Belgija: URADEX
Čekijos Respublika: INTERGRAM
Kroatija: HUZIP
Danija: GRAMEX ir FILMEX
Suomija: GRAMEX
Prancūzija: ADAMI ir SPEDIDAM
Vokietija: GVL
Graikija: APOLLON, DIONYSOS ir ERATO
Vengrija: EJI
Lietuva: AGATA
Nyderlandai: NORMA
Norvegija: GRAMO
Lenkija: SAWP ir STOART
Rumunija: CREDIDAM
Rusija: ROUPI
Slovakija: OZIS ir SLOVGRAM
Ispanija: AISGE
Švedija: SAMI
Šveicarija: SWISSPERFORM
Jungtinė Karalystė: BECS

Veikimo sritis

Visų kultūros sričių atlikėjai – muzikantai, dainininkai, aktoriai, šokėjai – turi tam tikrą intelektualinę nuosavybės teisių, kurios saugo jų atlikimus ir iš jų atlikimo naudojimo gaunamą atlygį. Šios teisės visų pirma buvo įtvirtintos tarptautiniu lygiu, o po to ir Europos Sąjungos teisėje.

Praėjus 15 metui nuo tada, kai atlikėjų teisėms buvo suteikta apsauga Europos Sąjungos teisėje, taip vadinamo "*acquis commautaire*", šios dalies peržiūra yra Europos Komisijos 2007 m. darbotvarkės prioritetų sąrašė.

Palyginti su autorių teisėmis, atlikėjų teisės yra naujesnis reiškinys, todėl ir su jų įgyvendinimu susiję kai kurie specifiniai aspektai. Vienas iš jų yra teisės į atlyginimą svarba, kuri yra dažniausiai administruojama kolektyviai.

Šioje studijoje norime įvertinti praktinį *acquis communautaire* poveikį atlikėjų teisių apsaugai 10 Europos šalių: Belgijoje, Čekijos Respublikoje, Kroatijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Lietuvoje, Nyderlanduose, Ispanijoje, Švedijoje ir Jungtinėje Karalystėje.

Studija apima šalis, kuriuose atlikėjų teisės egzistavo dar prieš tai, kai Europos Sąjungos teisėje atsirado pirmosios atlikėjų teisę reglamentavusios nuostatos (tokios kaip Vokietija ar Prancūzija), o taip pat šalis, kur šios teisės yra naujas reiškinys ir jų atsiradimas nacionalinėje teisėje buvo iš esmės sąlygotas ES normų (pavyzdžiui Ispanija, Nyderlandai, Lietuva).

Tarp šalių yra ilgalaikės Europos Sąjungos šalys narės, neseniai įstojusios į Sąjungą šalys ir viena šalis kandidatė.

Studijoje nagrinėjamos įvairios nacionalinės situacijos, liečiančios atlikėjams suteiktas teises bei jų kolektyvinį administravimą.

Šioje studijoje plačiausiai nagrinėjami šie atlikėjų teisių aspektai:

1. Teisė gauti teisingą atlyginimą už transliavimą, retransliavimą ar kitokį viešą paskelbimą;
2. Teisė padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamą;
3. Atlyginimas už atgaminimą asmeniniais tikslais, kaip atgaminimo teisės išimtis;
4. Nuomos teisė;
5. Audiovizualinių įrašų naudojimas;
6. Atlikėjų teisių apsaugos trukmė.

Šiuos aspektus apima tarptautiniai teisės aktai: 1961 m. Romos konvencija, 1994 TRIPS sutartis, 1996 m. WIPO atlikimų ir fonogramų naudojimo sutartis (WPPT) – taip pat ES teisė – daugiausiai 92/100/EEC, 93/98/EEC ir 2001/29/EC¹ direktyvos, o taip nacionaliniai įstatymai.

Šioje studijoje sąmoningai pasirenkami aktualūs, konkretūs faktai, aprašantys kaip ir kiek atlikėjai naudojami savo teisėmis. Palyginami normatyviniai ir empiriniai ekonominiai duomenys ir sugretinami su teisių naudojimosi praktikos aprašymais.

Informacija buvo renkama tiesiogiai iš atlikėjų teisių kolektyvinio administravimo organizacijų ir profesinių sąjungų tiriamose šalyse, dėl to buvo galima tinkamai įvertinti Europos įstatymų tiesioginę įtaką atlikėjų teisių srityje, identifikuoti visas galimas netenkinančias priemones arba įstatymų trūkumą ir pasiūlyti kaip pagerinti atlikėjų teisių apsaugą.

¹ 1992 m. lapkričio 19 d. direktyva 92/100/EEC dėl nuomos teisės ir panaudos teisės, taip pat tam tikrų autorinėms teisėms gretutinių teisių intelektinės nuosavybės srityje (pakeista į jos kodifikuotą versiją – 2006/115/EC direktyva), 1993 m. spalio 29 d. direktyva 93/98/EEC, harmonizuojanti autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos terminą (keičiama į jos kodifikuotą versiją - 2001/116/EC direktyva) ir 2001 m. gegužės 22 d. direktyva 2001/29/EC dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių aspektų informacinėje visuomenėje harmonizavimo.

Svarbiausi tyrimo faktai ir rekomendacijos

Nors kai kuriuose šalyse kai kurių teisių įgyvendinimas vis dar vystimosi stadijoje, jos buvo išbandytos kitose šalyse. Studijos rezultatai rodo, kad Europos teisinės bazės poveikis atlikėjų teisių naudojimuisi yra nevienodas.

Atlikėjai naudojami savo teisėmis tiek per kolektyvinio administravimo organizacijas, tiek individualiai per sutartis. Tačiau tyrimų duomenys rodo, kad nepaisant kai kurių specifinių kolektyvinių sutarčių naudingų aspektų, daugelis atlikėjų dažniausiai neturi kitų alternatyvų, kaip tik iš karto atsisakyti visų savo išimtinių teisių už vieną užmokestį, pasirašant įrašo darymo ar darbo sutartį.

• **Bendriausia tyrimo išvada rodo, jog teisė į atlyginimą yra labai svarbi daugeliui atlikėjų, nes jie turi teisę ja naudotis netgi po to, kai perleido išimtines teises.**

Pagal ES teisę, atlikėjams suteikiama nemažai išimtinių teisių, kurios reikalauja gauti išankstinį atlikėjo suteikimą prieš naudojant jo atlikimą – pavyzdžiui, garso ar vaizdo įrašą. Ir vis dėlto praktikoje daugelis atlikėjų turi perleisti savo išimtines teises tiems, kurie daro įrašą ir vėliau juo naudojami.

Perdavę savo išimtines teises, atlikėjai pasilieka kai kurias teises į atlygį, kurios dažniausiai yra neperduodamos. Šios teisės nesuteikia atlikėjams galimybės duoti leidimą ar neleisti naudoti jų atlikimo įrašų, tačiau leidžia jiems gauti atitinkamą atlygį už jų naudojimą.

Pagal Europos Sąjungos 92/100 ir 2001/29 direktyvas, atlikėjai naudojami 3 pagrindinėmis teisėmis gauti atlyginimą už jų įrašų naudojimą, ir kurios nėra jų išimtinės teisės:

- Teisė į teisingą atlygį už komerciniais tikslais išleistų fonogramų transliavimą ir viešą paskelbimą;
- Teisė gauti atlyginimą už atgaminimą asmeniniais tikslais, kaip išimtinės atgaminimo teisės ribojimas;
- Teisė gauti atlyginimą už įrašų nuomą tada, kai atlikėjo išskirtinės nuomos teisės buvo perduotos sutartimi.

• **Šios dienos duomenimis, atlyginimas už šias teises sudaro 95% viso atlikėjų teises kolektyviai administruojančių organizacijų surenkamo atlyginimo.**

Pajamos surenkamos daugiausiai iš teisingo atlygio už komercinių fonogramų **transliavimą ir viešą paskelbimą**, kuris kolektyviai administruojamas visose 10 šalių ir sudaro vidutiniškai **57%** visos surenkamos sumos.

Atlygis už **atgaminimą asmeniniais tikslais** sudaro **38%** visos surenkamos sumos. Jis yra ypač svarbus atlygis atlikėjams, kurių atlikimo įrašai kopijuojami plačiu mastu – iš įvairių šaltinių, naudojantis įvairiomis priemonėmis ir įrenginiais. Tarp 10 tirtų šalių, tik JK įstatymai nenumato teisių turėtojų atlygio už kopijavimą asmeniniais tikslais, kadangi tokie asmeninio kopijavimo veiksmai iš viso nėra leistini. Tačiau tyrimas nustatė, kad kopijavimas asmeniniais tikslais yra labai paplitęs reiškinys JK kaip ir kitose šalyse, ir dabartiniu metu peržiūrimi nacionaliniai įstatymai gali būti pakeisti.

Nuomos teisių srityje situacija kiekvienoje šalyje yra skirtinga, tačiau nėra patenkinama. Nors 9 iš 10 šalių, išskyrus Prancūziją, įstatymai nustato, kad jeigu atlikėjas perdavė savo išskirtines nuomos teises fonogramos ar filmo gamintojui, jis išlaiko teisę į teisingą atlygį, tačiau šis atlygis tesudaro **mažiau nei 1%** kolektyvinio

administravimo organizacijų surenkamos sumos. Keletoje šalių šiai teisei administruoti numatytas privalomas kolektyvinis administravimas. Iki šios dienos, tik Vokietijoje ir Ispanijoje, ir ribotai Čekijos Respublikoje, atlygis renkamas per kolektyvinio administravimo organizacijas.

Tokią situaciją lemia tai, kad teisė į atlygį buvo tik neseniai numatyta įstatymuose, arba žymiai dažniau tai, kad įstatymas nenustato už atlygio mokėjimą atsakingo asmens, tuo sudarydamas didžiausią kliūtį, trukdančią organizacijoms administruoti šią teisę.

Kita kliūtis yra tai, jog nenumatyti kolektyvinio administravimo organizacijų, administruojančių teises į atlygį, finansavimo šaltiniai.

Be to, joks atlygis iki šiol nebuvo renkamas augančiame internetinės nuomos sektoriuje.

⇒ Žvelgiant į šių 3 teisių administravimo teoriją bei praktiką, matoma, kad įstatymuose turi būti numatytos kai kurios bendros taisyklės, kurios garantuotų kolektyvinio administravimo organizacijų darbo veiksmingumą:

- Šių atlygių rūšių kolektyvinis administravimas turi būti skatinamas, ir tam tikrais atvejais daromas privalomu;

- Turi būti aiškiai įtvirtintas subjektas, atsakingas už atlygio mokėjimą (dažniausiai naudotojas);

- Turi būti nurodyta, kad atlygis privalo būti sumokėtas ir teisingai padalintas susijusiems teisių turėtojams;

- Ten, kur atlikėjams suteikiama teisė į atlygį, ji negali būti perduodama kitiems subjektams, nebent gali būti perduodama kolektyviai administruoti;

Visi šie elementai jau yra Europos Sąjungos įstatymuose, tačiau niekada nėra pateikiami kartu teisės aktuose, reglamentuojančiuose šias teises.

• **Interneto ir naujų paslaugų srityje, 2001 m. ES mastu įvesta nauja padarymo viešai prieinamu teisė, pasirodė esanti neveiksminga atlikėjų atžvilgiu.** Vienas skaičius apibendrina situaciją: iš 10 tirtų šalių, tik vienai organizacijai pavyko surinkti 32 eurus už visus atlikėjus 2005 m.! Tuo metu, kai vis daugiau sukuriama komercinių paslaugų Internetinėje erdvėje, ši suma dar labiau paryškina aiškią prarają tarp *acquis* norimos suteikti atlikėjams apsaugos ir praktinio naudojimosi ja.

Daugelis atlikėjų perduoda šias teises iš karto su visomis savo išimtinėmis teisėmis, pasirašydami įrašo darymo ar darbo sutartis. Europos Sąjungos teisėje nepavyko atsižvelgti į šį dažnai paplitusį reiškinį: kitaip nei, pavyzdžiui, fonogramų transliavimą ir viešą paskelbimą reguliuojančiuose įstatymuose, šios *acquis* normos, reguliuojančios įrašo padarymą viešai prieinamu, atlikėjams nesuteikia jokių teisių į atlygį. Todėl praktikoje šį teisę atlikėjams neužtikrina teisingo atlygio.

Be to, teisė padaryti įrašą viešai prieinamu, galioja ne visoms naudojimui internete rūšims.

⇒ Įrašų naudojimas internete, kaip ir bet kuris kitas naudojimas, reguliuojamas intelektinės nuosavybės teisės, turėtų duoti teisingą atlygį teisių turėtojams. Teisės padaryti įrašą viešai prieinamu sistema turėtų būti peržiūrėti, kad taptų efektyvi ir atlikėjams.

• **Audiovizualinės srities atlikimų naudojimo reguliavimas yra visiškai anachronizmas:** Nors į *acquis* jau dabar įtrauktos naujos interneto paslaugos, ES

įstatymų leidėjas ir toliau iš teisės gauti atlyginimą už įrašų transliavimą ir viešą paskelbimą išskiria audiovizualinius įrašus. Netgi, įtvirtinta nuomos teisių perdavimo prezumpcija filmų gamintojui, kuri gali būti išplėsta ir visų teisių apimtimi.

Tokia situacija išlieka nesuderinama ir neveiksminga atlikėjų atžvilgiu, kurie neturi galimybės išsaugoti teisių ir gauti atlygį už audiovizualinės srities įrašų įvairų naudojimą. Todėl dėl teisinio harmonizavimo trūkumo ir dėl aiškaus kolektyvinio administravimo mechanizmo trūkumo, kai kuriose šalyse atlikėjai visai negali gauti jokio atlygio už savo audiovizualinių įrašų panaudojimą.

⇒ Nėra priimtino pateisinimo bendrai priimtai nuostatai, kad audiovizualinėje srityje atlikėjo teisės perduodamos prodiuseriui. Europos Sąjungos teisė jokiais būdais negali skatinti šios nuostatos.

- Europos Komisija šiuo metu įvertina gretutinių **teisių apsaugos terminą**, įskaitant ir atlikėjų teises. Kitaip nei autorių teisės, kurios išlieka 70 metų po autoriaus mirties, atlikėjų teises Europos Sąjungoje saugomos 50 metų nuo atlikimo datos arba nuo įrašo išleidimo ar viešo paskelbimo. Taip kai kurie atlikėjai praranda savo teises į atlikimo įrašą dar būdami gyvi. Nors jeigu palygintume, gretutinės teisės Jungtinėse Amerikos Valstijose yra saugomos 95 metus.

⇒ Tuo metu kai didelis skaičius aukštos ir ilgalaikės kokybės Europos garso ir audiovizualinių įrašų, kurie vis dar yra labai populiarūs ir dažnai naudojami, jau greitai nebeturės apsaugos teisių, atrodo pagrįsta pratęsti apsaugos terminą atlikėjų teisėms iki 95 metų.

Studijos rezultatai taip pat rodo, kad per kolektyvinio administravimo organizacijas gaunamas atlikėjų atlyginimas sudaro svarbią jų pajamų dalį, o kartais yra pagrindinis pajamų šaltinis atlikėjams už jų teisių naudojimą. Pareiga komerciniams naudotojams ir prodiuseriams pateikti išsamią ir tikslią informaciją kolektyvinio administravimo organizacijoms yra labai svarbi, siekiant užtikrinti efektyvų kolektyvinį administravimą.

Galiausiai šie tyrimų duomenys išryškina atlikėjų teisių įgyvendinimo poveikį kuriant ir skatinant kultūrinę veiklą ir atlikėjų teisių kolektyvinio administravimo organizacijų indėlį į Europos kultūros dinamiškumą ir kūrybingumą.

Dabartinės Europos teisinės bazės atlikėjams suteiktų teisių kategorijos yra tinkamos kai kuriems naujiems panaudojimo tipams, įskaitant ir naujas paslaugas. Gyvybiškai svarbu, kad teisių kategorijų kūrimas eitų koją kojon su stiprios ir dinamiškos Europos kultūros rinkos vystimusi ir praturtintų ją. Tai reiškia, kad atlikėjams turi būti iš tiesų suteikta galimybė įgyvendinti savo teises.